

A young girl with braided hair, wearing a brown jacket and light blue shorts, walks hand-in-hand with a young boy wearing a grey cap, a light-colored shirt, and dark overalls. They are walking away from the viewer on a set of railway tracks that stretch into the distance. The background is a soft-focus landscape with a cloudy sky. The text is overlaid on the top and bottom of the image.

KELLY
RIMMEROVÁ

*Vráti sa život,
ako ho poznali?*

Sirota
z Varšavy

KELLY
RIMMEROVÁ

Sirota z Varšavy

Preložila Lucia Lukáčová

IKAR

Kelly Rimmer
THE WARSAW ORPHAN

Copyright © 2021 by Lantana Management Pty Ltd

All rights reserved. No part of this book may be used or reproduced in any manner whatsoever without written permission except in the case of brief quotations embodied in critical articles and reviews. This is a work of fiction. Names, characters, places and incidents are either the product of the author's imagination or are used fictitiously. Any resemblance to actual persons, living or dead, businesses, companies, events or locales is entirely coincidental.

Translation © 2022 by Lucia Lukáčová
Jacket design © 2022 by Soňa Šedivá
Slovak edition © 2022 by IKAR, a.s.

ISBN 978-80-551-8175-2

Tete Lole

Prvá kapitola

Roman

28. marca 1942

Ludská duša je zázračná. Je našou najmocnejšou súčasťou – pod tlakom sa skrívá, ale sotvakedy sa zlomí. Uväznená v našich slabých nedokonalých telách, ale nezdolateľná. Dumal som nad tým, keď sme sa jedného blažene teplého jarného večera vybrali s bratom za trhovkyňou na Zamenhofovu ulicu vo varšavskom gete.

„Jedno ležalo hentam,“ ukázal na neobvyklý priestor v dave na chodníku. Bez slova som prikývol. Dawidek mi občas musel vyrozprávať, čo zažil v práci. Neočakával však, že na to budem reagovať, čo bolo šťastie, lebo ani po mesiacoch tej šichy som netušil, čo povedať.

„Dolu na hentej ulici bolo jedno na schodoch pred domom. Ani nie na chodníku, ale rovno na schodoch.“

Zalovil som vo vrecku, aby som sa ubezpečil, že úlomok mydla od otčima je na svojom mieste. V gete bolo mydlo vzácnosťou a bol po ňom márnny dopyt. Preľudnenosť a nedostatok tečúcej vody z neho spravili živnú pôdu pre choroby. Otčim mal neveľkú zubnú ambulanciu v obývačke nášho bytu a mydlo potreboval práve tak ako všetci ostatní, ak nie aj viac. Samuelovu nevyhnutnú potrebu mydla však zatienila mamina potreba jesť, čo nás s Dawidkom dovedlo až sem. Nakupovanie zvyčajne prislúchalo ženám, ale mama nemohla minúť ani štipku energie navyše

a trhovkyňa, za ktorou ma poslal Samuel, bola od nášho domu ďaleko.

„... Roman, a jedno bolo za veľkým smetiakom.“ Stíchol a potom stiahol tvár do grimasy. „Ale to sme asi včera pre-pásli.“

Nevypytoval som sa na podrobnosti. Bolo mi jasné, že keby mi odpovedal, rozbúchalo by sa mi srdce a potemnel zrak. Občas som mal pocit, že môj hnev vrie pod povr-chom – hnev na deväťročného brata aj zvyšok rodiny, hoci v tom boli úplne nevinne. Hnev na Salu, môjho vedúceho vo fabrike na Ulici Nowolipki, hoci to bol dobrý človek a neraz prekračoval hranice, aby pomohol mne aj mojej rodine. Hnev na každého prekliateho Nemca, na ktorého som pozrel. Na Nemcov vždy. Najmä na nich. Prudký ne-oblomný hnev podfarboval každé jedno stretnutie, a hoci sa začínal aj končil pri Nemcoch, čo zmenili náš svet, prv než sa vrátil, kam patril, zasiahol všetkých mojich blízkych.

„Včera bolo jedno tu. V strede cesty pred bránou trho-viska.“

Dawidek mi o ňom už všetko vyrozprával, ale nechal som ho, nech hovorí. Dúfal som, že priebežný výklad ho uchráni od škodlivého vnútorného rozpoloženia, s ktorým som zápasil ja. Závidel som mu ľahkosť, s akou opisoval svoj deň, hoci pri podrobnostiach som cítil vinu. Ale s vi-nou som si poradil, pravdepodobne som si ju aj zaslúžil. Čo ma však desilo, bol hnev. Akoby som svoje reakcie držal v spotených dlaniach a stačilo, aby ma ktokoľvek hocikedy vylakal, a prestal by som sa ovládať.

Pomedzi dav sme zahliadli pouličný stánok. Až do poslednej sekundy zákazu vychádzania o siedmej sa na uli-ci vždy tlačilo veľa ľudí. Najmä v lete, keď v neznesiteľne rozpálených bytoch geta jeho obyvatelia neraz odpadáva-li. Lenže na preľudnených uliciach to nebolo o nič lepšie. Nemal som poňatia, koľko sa nás nachádzalo za múrmi

geta. Samuel tipoval milión, pani Kukliški zo susednej izby tvrdila, že oveľa viac. Zato mama bola presvedčená, že je to len stotisíc. Ja som vedel jedno: náš byt určený pre jednu rodinu nebol v gete jediný, v ktorom sa tlačili hneď štyri. Vlastne veľa ich žilo v oveľa horších podmienkach. Hoci bola populácia pravidelnou horúcou témou debát, až tak som sa ňou nezaoberal. Zrak ani čuch ma neklamali, a nech už múry geta väznili hockoľko ľudí, bolo ich príliš, príliš veľa.

Keď sa pouličný stánok ocitol na dohľad, zovrelo mi srdce: trhovkyňa sa balila na odchod. Nijaký tovar nezostal. Sklamalo ma to, ale neprekvapilo. Mali sme mizivú nádej, že tak neskoro večer ešte nájdeme niečo na jedenie, tobôž jedlo, ktoré by niekto vymenil za kúsoček mydla. S Dawidkom sme prechádzali okolo obchodu s vajcami, ale tam by sme museli zaplatiť rovno zlotým, nie smietkou mydla.

„Počkaj tu,“ precedil som cez zuby. Brat pokrčil plecami a sadol si na schody pred obytným domom. Mohol som ho nechať, nech ide so mnou, ale ani po rokoch okupácie, ktoré našu rodinu dovedli až na dno, som nezniesol predstavu, že ma uvidí žobrať. Zaletel som k nemu pohľadom, aby som si zapamätal miesto, kde zostal, a razil som si cestu k trhovkyni pomedzi dav ľudí hemžiacich sa na chodníku. Ešte som ani neotvoril ústa, už krútila hlavou.

„Je mi to ľúto, chlapče. Všetko je preč.“

„Som syn Samuela Gorku,“ povedal som. Zložitá pravda podaná najjednoduchším možným spôsobom, ale tak by ma mohla najlepšie zaradiť. „Ošetril vám zub, spomínate si? Pred dvoma mesiacmi. Ordinuje na Milej ulici.“

Oči prezrádzali, že sa pamätá, no aj tak sa na mňa dívala obozretne.

„Spomínam si na Samuela a som mu zaviazaná, ale to na veci nič nemení. Dnes mi už nezostalo nijaké jedlo.“

„S bratom... celý deň pracujeme. Aj Samuel. Viete, koľko má práce, keď pomáha ľuďom ako vy. Ale máme chorého člena rodiny, ktorý...“

„Chlapče, tvojho otca si vážim, je to dobrý človek a dobrý zubár. Kiežby som mohla pomôcť, ale nemám ti čo dať.“ Ukázala na stôl aj za seba na prázdnu drevenú debnu, čo už zbalila, a potom mi otrčila prázdne dlane, aby dokázala pravdivosť svojich slov.

„Už nemám kam ísť. Nie nemôžem považovať za odpoved'. Dnes zaspím hladný, ale nemôžem dopustiť...“ Stratil som reč. Beznádej ma zasiahla priamo do srdca. Toho večera som sa mal vrátiť domov bez jedla pre mamu. Pri tom pomyšlení som túžil schúliť sa do kľbka rovno na mieste. Ale beznádej bola nebezpečná, sčasti určite, lebo za ňou vždy prichádzal jej diabolský bratranec. Beznádej bola pasívny pocit, no jej prirodzený nasledovník popudzoval na konanie, a to zriedka prinášalo niečo pozitívne. Zovrel som dlane do pästí, prsty sa obkrútili okolo mydla. Vybral som ho z vrečka a natrčil trhovkyni. Pozrela na dlaň, potom mi pozrela do tváre a netrpelivo si vzdychla. Naklonila sa ku mne a zasípela.

„Vravela som ti, dnes mi už nič nezostalo. Ak chceš jedlo, musíš prísť skôr.“

„Ale to nejde. Čo to nechápete?“

Aby sme prišli na trhovisko skôr, jeden z nás by nemohol ísť do práce. U Samuela to neprichádzalo do úvahy, beztak sa sotva stíhal obracať – takmer každý deň od svitu do zákazu vychádzania vykonával extrakcie zubov. Len zriedka dostal za svoju prácu odmenu, lebo jeho pacienti pochádzali z obyčajných rodín, kde nebolo peňazí. Ale jeho práca bola dôležitá. Nielen preto, lebo prinášala aspoň trochu úľavy tým, ktorí vo všetkých ostatných smeroch nepredstaviteľne trpeli. Samuel neraz preukázal láskavosť niektorému židovskému policajtovi či dokonca okoloidúcemu nemeckému

vojakovi. Zastával názor, že príde deň, keď sa také láskavosti budú hodiť. Ja som jeho optimizmus nezdíeľal, ale pochopil som, že svoju ordináciu jednoducho nemôže zatvoriť. Len čo by prestal pracovať, v tej chvíli by musel úprimne zvážiť našu situáciu. A len čo by to urobil, bol by na krok od zúfalstva, ktoré som ja pociťoval každú bdelú chvíľu každého nového dňa.

„Máš ešte čosi? Alebo len to mydlo?“ nečakane sa ma spýtala trhovkyňa.

„Len to.“

„Zajtra. Príď zajtra v tomto čase. Niečo ti odložím, ale za taký kúsok mydla...?“ Pokrútila hlavou a zovrela pery. „Veľa toho nebude. Zisti, čo by si ešte mohol priniesť.“

„Viac nič,“ odvetil som so stiahnutým hrdlom. Ale aspoňže jej pohľad odrážal súcit. Kývol som je na pozdrav. „Pousilujem sa. Dovidenia zajtra.“

Otočil som sa a premýšľal, či by stálo za to zájsť do obchodu s vajcami, hoci som vedel, že za kúsok mydla by som asi nedostal ani jedno celé vajčičko. Na trhovisku by to nestačilo ani na bielok, a obchody boli vždy drahšie ako pouličné stánky. Dali by mi aspoň škrupinu? Rozdrvili by sme ju a mama by ju mohla vypiť s trochou vody. Raz sme to tak spravili. Nechutilo to ako naozajstné jedlo, ale cez noc by to mohlo trochu pomôcť. Určite by to neuškodilo.

Keď som sa zvrtol na cestu domov, adrenalínová smršť ma takmer zrazila na kolená. Dawidek bol stále na svojom mieste, ale pred ním postávali dvaja židovskí žandári. Aj ja, aj môj brat sme boli na svoj vek vyšší – dedičstvo po starkom z matkinej strany. Keď sme sa postavili k Samuelovi a mame, bol na nás bizarný pohľad – obaja boli totiž drobného vzrastu. Aj napriek tomu vyzeral Dawidek veľmi malý na to, aby ho pred bránou domu obstáli dvaja policajti. V zlomku sekundy to mohlo vyústiť do krvipreliačia. V radoch kápov totiž slúžilo celé spektrum pováh: dobro-

myselní a láskaví, ale aj nemilosrdní násilníci. Nemal som tušenia, akí kápiovia práve obťažovali Dawidka. Srdce mi išlo vyskočiť z hrude, keď som si k nim razil cestu. Už ako som sa k nim blížil, tušil som, že ak sa do toho zamiešam, zrejme si koledujem o guľku.

V gete som videl a zažil naozaj všeličo a nad hladinou ma držala len moja rodina, najmä Dawidek. Bol to môj najväčší miláčik na svete – závan nevinnosti v prostredí absolútneho zla. Boli dni, keď sme sa spolu večer hrali alebo rozprávali, a len vtedy som cítil pokoj. Ten pokoj bol jediný odpočinok, ktorého sa mi dostávalo. Bez svojho brata som si nevedel predstaviť život. Vlastne som si zaumienil, že ak by k tomu malo dôjsť, ani by som sa o to nepokúšal.

„Dawidek?“ zakričal som, keď som sa k nim blížil. Obaja kápiovia sa ku mne otočili. Ten vyšší naľavo si ma premeriaval, ako keby mal vychudnutý neozbrojený šestnásťročný chlapec predstavovať nejakú hrozbu. Bolo by rozumné, keby som nechal Dawidka, aby sa nejako vyhovoriť sám. Mal deväť rokov, ale neraz sa za seba musel postaviť v bizarne zlovestnom prostredí geta. Celé dni bol v práci odkázaný sám na seba ako aj ja. Musel byť duchaprítomný, aby prežil aspoň hodinu toho pekla, a ja som musel veriť, že sa o seba postará.

Ale nevedel som sa prinútiť myslieť, hoci som tušil, že za to, čo sa chystám urobiť, ma čaká prinajlepšom nemilosrdná bitka. Nedokázal som sa ani zastaviť, keď mi kápiovia dali šancu na odchod. Nevšimli si ma a sústredovali sa na brata. „No tak!“ zreval som, až sa ozvena môjho hlasu niesla celou ulicou. Desiatky ľudí sa za ním otočili a zívali. „Je to ešte dieťa. Nič nespravil!“

V duchu som si plánoval ďalší krok. Vyrobím scénu, možno jedného z nich odsotím, a keď sa na mňa vrhnú a začnú ma biť, Dawidek bude môcť utiecť. Bolesť bola vždy nepríjemná, ale fyzická bolesť účinne rozptyľovala od najhoršej bolesti na svete – psychickej trýzne. Možno by

som mohol zasadiť úder, a to by mohol byť dobrý pocit. Ale brat ku mne vykročil so zdvihnutými dľaňami a zreval na mňa: „Roman, to sú moji vedúci! Vedúci skupiny! Len sme sa rozprávali!“

Žalúdok mi oťažel. V ušiach mi pulzovalo a dlane horeli. Tušil som, že som očervenel ako cvikla – od hanby aj rozrušenia. Po krátkej odmlke, ktorá mi pripadala nekonečná, si kápovia vymenili pobavené pohľady. Jeden potľapkal Dawidka po chrbte a potom pokračovali v ceste a zabávali sa na mne. Dawidek rozčarovane krútil hlavou.

„Prečo si to urobil? Ak by mi aj niečo hrozilo, čo by si spravil?“

„Prepáč,“ precedil som a zaboril si prsty do vlasov. „Stratil som hlavu.“

„Tú strácaš furt,“ zašomral Dawidek. Vydali sme sa za kápami smerom k nášmu domu. „Musíš počúvať otca. Skloň hlavu, tvrdo pracuj a dúfaj v to najlepšie. Si príliš múdry, aby si dookola robil také somariny.“

Vždy ma rozčuľovalo, keď mladší brat opakoval otcove poučky, navyše rovnakým tónom aj rovnako nástojčivo. Tentoraz sa mi však od úľavy točila hlava, a tak som mu len postrapatil vlasy a nečujne sa zasmial.

„Na to, že máš len deväť rokov, si príšerne premúdrejší.“

„Aj preto viem, že si pre mamu nič nezohnal.“

„Prišli sme neskoro,“ priznal som a ťažko preglgol cez guču v hrdle. „Ale vravela, nech prídeme zajtra. Niečo nám odloží.“

„Poďme domov naokolo. V smetiakoch na Smoczkej sa občas niečo nájde.“

Ani zďaleka sme neboli jedinou rodinou v gete, čo vyčerpala svoje zásoby. Všetci sme hladovali a aj hocaká odrobinka jedla, trebárs aj zo smetiaka, bola raz-dva fuč. Len nerád som sa vracal do nášho preplneného bytu a prizeral sa sklamaniam v otčimových očiach či vyhladovanému ma-

minmu pohľadu. Nechal som Dawidka, nech nás vedie. Kráčali sme mlčky. Ticho pravidelne prerušovalo jeho rapotanie.

„Jedno sme brali odtiaľto... Ďalšie odhential'... Hentam mi s jedným pomohol Mordechai.“

Keď sme zahli do pokojnejšej ulice, uvedomil som si, že Dawidkovi vedúci kápovia kráčajú len pár metrov pred nami.

„Mali by sme sa otočiť. S hentými sa nechcem dostať do maléru,“ precedil som. Dawidek pokrútil hlavou.

„Majú ma radi. Neulievam sa a nerobím im problémy. Už si nekoleduješ o zabitie, tak nás nechajú na pokoji, aj keď si nás všimnú.“

Vtom sa nižší strážnik obzrel na chodník vpravo a zastal. Mávol partákovi, aby pokračoval. Čosi vybral z vrecka a učupil sa k zemi. Bol som od neho príliš ďaleko, aby som rozumel, čo hovorí, ale smútok v jeho očiach sa nedal prehliadnúť. Potom vstal a dobehol kolegu. S Dawidkom sme pokračovali v chôdzi. Všetko som pochopil, až keď sme prišli bližšie k miestu, kde sa skláňal.

V gete sme žili takmer dva roky. Podmienky v ňom boli zlé a každý nový deň predstavoval skúšku. Naučil som sa nosiť klapky na očiach – nevidieť utrpenie v uliciach a bolesť svojich spoluväzňov. Prešiel som každú ulicu geta – malé geto s krajšími bytmi, kde bývali umelci a elita v zdanlivom pohodlí, aj veľké geto, kde sa tlačili chudobné rodiny ako naša a usilovali sa prežiť na hustejšie zaľudnenom priestore. Obe getá spájala lávka na Chlodnej ulici a vyvyšovala ich obyvateľov nad takzvaných árijských Poliakov či dokonca nad Nemcov, ktorí prechádzali pod ňou. Ten paradox ma neprestával rozosmievať, keď som tadiaľ kráčal. Občas som to robil, len aby som pookrial.

Geto som poznal ako svoju dľaň a vnímal som každučký detail, hoci som sa naučil neprežívať, čo som videl. Naučil

som sa nereagovať, ak ma nejaký starší muž či žena chytili za ruku, keď som prechádzal okolo nich, a držali ju v nádeji, že by som im mohol venovať nejakú omrvinku. Zakázal som si viac než úľak, keď mi pred očami niekoho zastrelili. No predovšetkým som sa naučil nevšímať si nijakú úbohú dušu schúlenú na chodníku. Ak som chcel prežiť, musel som zostať v strehu, takže som všetko vnímal, no zároveň som sa musel naučiť hľadiť skrze to. Svoj kypiaci hnev som mohol ovládnuť jedine tak, že som ho hlboko ukryl.

Ibaže strážnik pritiahol moju pozornosť k zdrvujúcemu výjavu pred niekdajším obchodom s oblečením. Posledné zásoby šiat z neho dávno zmizli a niekoľko rodín v ňom prechodne našlo strechu nad hlavou. Na chodníku pred širokým výkladom, prelepeným jutovými vrecami kvôli súkromiu, ležalo na bruchu dieťa. Jeho život visel na vlásku.

V gete sa to priam hemžilo deťmi bez domova. Sirotinca praskali vo švíkoch a deti, o ktoré sa nestarali príbuzní alebo neznámi dobrodinci, boli ponechané napospas. Vídali som opustené deti, no nevšímal som si ich. V ktorýkoľvek iný deň by som také dieťa minul bez povšimnutia. Nedokázal som sa postarať ani o bezpečie svojej rodiny, a tak bolo lepšie kráčať ďalej a uchrániť sa pred ďalšou bezmocnosťou. Ale bol som zvedavý, čo dieťa dostalo od strážnika. Už keď sme sa k nemu blížili, pátral som po tom, čo strážnika upútalo, a zisťoval, čo položil na zem.

Podvýživa skresľovala prirodzený rast a vývoj detí, no odhadoval som, že dievčatko mohlo mať dva či tri roky. U väčšiny detí v podobnom stave som videl rovnaký neprítomný výraz tváre. Na hlave mala vypadané ostrovčky vlasov, nahé brucho a nohy boli opuchnuté. Nieкто jej vzal všetko oblečenie a nechal ju len v dotrhaných nohavičkách. Vedel som prečo.

Dievčatko sa nemalo dožiť rána. Keď deti zoslabli natoľko, že už nedokázali žobrať, blížil sa koniec. Dievčatku

nezostávalo veľa času. Zastreté hnedé očka sa premenili na kaluže porážky a krutej bolesti.

Pohľad mi padol na jej ruky. Dlane mala otočené dohora, akoby ich otvárala Bohu. Jedna roztvorená dľaň ležala prázdna pri tele. Aj druhá bola vystretá, no čosi v nej bolo. Chlieb. Strážnik položil dievčatku do dlane kúsok chleba. Civel som naň, a hoci som si ho nikdy nemal vložiť do úst, zbiehali sa mi sliny. Týral som sa, ale bolo jednoduchšie dívať sa na chlieb než do prázdnych očí dievčatka.

Dawidek stál mlčky vedľa mňa. Pomyslel som si na mamu a čupol si k dievčatku.

„Ahoj,“ prihovoriť som sa jej meravo a nešikovne. Dievčatko nereagovalo. Skúmavo som jej hľadel do tváre. Vystúpené lícne kosti. Oči akoby boli priveľké k tvári. Rozstrapatené vlasy. Ktosi jej ich kedysi česal a spleťal do pekných vrkôčikov. Ktosi ju kedysi kúpala a večer ukladal do postele, zohýnal sa k nej, aby jej pošepol, že je milovaná, výnimočná a vytúžená.

Teraz mala suché popraskané pery a v kútiku úst krvavú chrastu. Pálili ma oči a chvíľu mi trvalo, kým som pochopil, že mi vyhrkli slzy.

„Mala by si ten chlebiček zjesť,“ nežne som ju pobádal. Pohla očami a žmurkla. No potom sa jej viečka zamihotali a oči sa zatvorili. Nadýchla sa, no celý hrudník jej zachrapčal. Poznal som ten chrapot – vychádzal z ľudí krátko pred smrťou, keď už boli takí slabí, že si nedokázali ani odkašľať. Po líci sa mi skotúľala slza. Zatvoril som oči, no tentoraz som namiesto temnoty videl tvár dievčatka.

Práve preto som sa naučil nosiť klapky na očiach. Ak sa totiž človek dostane do prílišnej blízkosti utrpeniu, nezmatateľne sa mu vpiše do duše. Dievčatko sa tak stalo mojou súčasťou a jej bolesť už bola aj mojou bolesťou.

Aj tak mi však bolo jasné, že chlebiček už nedokáže zjesť. Policajt to myslel dobre, ale jeho gesto prišlo príliš neskoro.

Ak by som si chlieb nevzal ja, vzal by si ho prvý okoloidúci. Ak som sa v gete niečo naučil, tak to, že človeku sa v živote ujde aj požehnanie, no každé požehnanie má v sebe háčik. Boh nám zošle šťastie, ale vždy si zaň vypýta daň: vezmem si chlieb a dieťa v noci zomrie. Ale tým sa celá tragédia nekončila. Svojím spôsobom sa len začala.

Chrbtom ruky som si nešetrne osušil líca, a prv než by ma svedomie zastavilo, načiahol som sa, schmatol chlieb dievčatku z ruky a rýchlo si ho schoval do vrečka. Potom som vstal a zakázal som si na ňu ešte raz pozrieť. S Dawidkom sme sa pobrali preč.

„S malými by nemalo byť toľko roboty. Nemusím prosiť staršie decká, aby mi ich pomohli zdvihnúť, lebo sú ľahké ako pierko. Malo by to ísť ako po masle, však?“ filozofoval Dawidek. Ťažko si vzdychol a potom s bolesťou v hlase zmätene dodal: „Zajtra ráno si s ňou poradím aj sám, ale nič sa tým nezmení.“

Mal som šťastie a dostal som prácu v jednej z mála tovární v gete, ktorú vlastnil láskavý Žid a nie nejaký nemecký podnikateľ, čo len využíval ľudí na otrockú prácu. To však znamenalo, že ak po mňa prišli kápovia, aby som ešte pred úsvitom pomohol zbierať mŕtvolky z ulíc, jediný, kto bol v našej domácnosti k dispozícii, bol brat.

Keď Dawidka prvý raz naverbovali na tú hrôzostrašnú šichtu, chcel som odísť z práce, aby som ho od nej ušetril. Ale za zber mŕtvol sa neplatilo a za prácu v továrni som dostával jedlo – každý deň som si sadal k teplému obedu, a to znamenalo, že moji príbuzní si mohli vziať môj denný prídel. Dievčatko cez noc zomrie a ráno ju môj braček naloží na voz. So skupinou detí a tínedžerov pod dohľadom kápa odtiahnu voz na cintorín a vysypú mŕtvolky do jamy k desiatkam ďalších.

Pohľad mi zastrelil mračná čierno-červeného hnevu, čo mohutnel. V krvi mi zaburácal hrom nespravodlivosti. Ale

vtom sa Dawidek zhlboka nadýchol a nahol sa ku mne. Pozrel mi do očí a usmial sa. Jeho úsmev, z ktorého sálala odvaha, pohol osou môjho sveta a rozohnal môj hnev.

Musel som sa ovládať. Nemohol som dopustiť, aby ma zúrivosť zničila, lebo moja rodina sa na mňa spoliehala. Dawidek sa na mňa spoliehal.

„Mamka sa chlebu veľmi poteší,“ prehovoril Dawidek a veľké hnedé oči sa mu rozsvietili pri predstave, že jej urobí radosť. „A to znamená, že zajtra bude mať Eleonóra viac mlieka, však?“

„Áno,“ odvetil som bezducho a rovnako bezducho som dodal: „Ten chlieb je skutočným požehnaním.“

Druhá kapitola

Roman

„Šikovní chlapci! Ste veľmi šikovní,“ nadchýnala sa mama a zvierala chlieb v dlani. Druhou rukou pridržala moju novorodenú sestru, márne prisatú k prsníku. „Ako sa vám to podarilo? Je od trhovkyne?“

„Bola veľmi súcitná,“ opatrne som slovami kľučkoval medzi pravdou a lžou. S Dawidkom sme sa nerozprávali o nutnosti utajiť pôvod chleba. Nebolo treba.

Mama sa na nás usmievala a vedľa nej, zo svojho miesta na matraci na podlahe našej izby, nás hrdým úsmevom odmenil aj otčím. Neskôr som mu chcel povedať, že mydlo mám ešte vždy pri sebe. Vedel som, že len čo mama doje chlieb, bude sa znova strachovať, čím ju nasýtíme na druhý deň. Chcel som mu prezradiť, že mám náhradný plán. Ale teraz som si len užíval jeho šťastný pohľad.

„Zázrak,“ zvolala mama. „Dnes sme požehnaní.“

Pred vojnou obývala naša rodina priestranný trojizbový byt na rušnej Milej ulici priamo v centre varšavskej židovskej štvrte. Otčím bol vedúci zubár na svojej klinike o niekoľko ulíc ďalej. Jeho rodičom patrilo byt nad nami. Neboli sme nijakí boháči, ale tešili sme sa z pohodlného života. Preskočil som niekoľko ročníkov základnej školy a električkou som cestoval na opačný koniec mesta, kde som chodil na strednú. Dawidek chodil na prvý stupeň židovskej školy

len pár ulíc od domova. Mama sa starala o domácnosť a vo voľnom čase vypomáhala vo vývarovni.

Dnes sme sa v tom istom trojizbovom byte na Milej ulici tlačili so Samuelovými rodičmi, ich staršími priateľmi manželmi Kukliškými a s dvoma ďalšími rodinami Frankelovcov a Grobelných. Grobelni kedysi bývali v malom byte na rovnakom poschodí ako Samuelovi rodičia, priamo nad nami. Keď prišla prvá veľká vlna ľudí, spravili chybu, že k nám prišli na návštevu a nechali otvorené dvere. Keď sa vrátili, ich byt obsadili dve ďalšie rodiny a už sa im ho nikdy nepodarilo dostať späť. Vtedy boli päťčlenná rodina, ale pána Grobelného zastrelili na ulici len o pár týždňov nato a nasledujúcu zimu ich dve staršie deti zomreli na chrípku. Pani Grobelnú to úplne položilo a sotva dokázala fungovať. O jej najmladšie dieťa Esteru sa z veľkej časti museli starať iní. Pani Grobelny s Esterou obývali našu jedáleň a spolu spávali na pohovke.

Frankelovci boli maďarskí Cigáni. László a Judit mali sedemročné dvojčatá Imriho a Annu. Byt už bol preplnený, keď sa minulú jeseň starký vrátil domov a dovedol Frankelovcov. Dookola sa ospravedlňoval, aj keď to bol on, kto ako nekorunovaná hlava našej preplnenej domácnosti nastolil také pravidlo. Uvidel Lászlóa žobrať na ulici, kým Judit sa s deťmi ukrývala pred krutým vetrom za smetiakom.

„Nie je správne, aby tie decká strávili zimu na ulici, kým u nás by sa pre ne našlo miesto.“

Vynasnažili sme sa spravodlivo rozdeliť náš byt: Grobelni v jedálni, celá naša rodina v niekdajšej maminej a Samuelovej spálni, Frankelovci v mojej izbe, starkí a Kukliški u Dawidka. Obývačka teraz slúžila Samuelovi ako ordinácia. Vo všetkých bytoch každučkej budovy v gete sa tlačilo niekoľko rodín, ktoré sem zavliekli Nemci z celej Európy a uväznili ich za jeho múry spolu s nami.

Keď okolo geta vyrástol múr, odstavili ho od vody. Vodu bolo možné nabráť iba z pumpy. Mama sa mala čo obracať

okolo Eleonóry, starkí a Kukliški mali svoj vek aj málo síl a všetci ostatní cez deň pracovali. Preto zásobovanie celej domácnosti vodou pripadlo na Judit. Ráno a večer s dvoma vedrami chodila po vodu, čo však ani zďaleka nestačilo. Tak ako so všetkým, aj s vodou bolo treba šetriť a ani kvapka nesmela vyjsť nazmar. Judit ju dokázala majstrovsky opakovane využiť. Občas v nej povarila zvyšky jedla, aby zmäkli, potom v tej istej vode oprala oblečenie a nakoniec ňou spláchla toaletu.

Ako sa to dostalo až sem? Kedysi som sa každý deň sprchoval teplou vodou a mal dostatok jedla. Ani by som nepomyslel, že prázdny žalúdok môže tak neznesiteľne bolieť. Ešte aj po dva a pol roku okupácie a takmer dvoch rokoch za múrmi geta som sa občas dokázal uchlácholiť, že úplný obrat v našich životoch je len akýsi sen. Nočná mora života v gete niekedy na seba vzala bizarnú snovú podobu. Ako to vôbec mohla byť skutočnosť? Ako sme mohli za taký krátky čas z nášho dovtedajšieho života sklŕnuť až sem? Ako som mohol vziať smietku chleba z rúk umierajúcemu dieťaťu a darovať ho mame? A ako mohla byť mama taká hladná, že ten malý okoralý kúsok chleba ju rozplakal od radosti?

Usiloval som sa nemyslieť na malé dievčatko s očami bez života ani na popraskaný krvavý kútik jej pier, no vždy keď som pozrel na chlieb, zjavila sa mi jej tvár. Aby som sa od nej odpútal, postával som pri mame a potom ukázal na spiace dieťa v jej náručí. Mama sa na mňa usmiala, Samuel jej podržal chlieb a podala mi sestričku.

Eleonóra. Zázračné dieťa, ktoré nám ešte väčšmi skomplikovalo už beztak spleťtý život. Ulice boli plné príbehov o ženách, ktoré prinútili ukončiť tehotenstvo, alebo ich rovno zastrelili, lebo sa prišlo na to, že sú tehotné. Esesáci dokonca vraždili novorodencov rovno pred zrakmi ich rodín.

Keď mame narástlo brucho a už ho nevedela skryť, po prídeľ jedla začala chodiť starká. Aj prídeľy predstavovali

formu mučenia. Takzvaná rodinná porcia bola ovsená kaša pripomínajúca blato a do hrnca nám ju naložil kápo pod prísny dohľadom nemeckej stráže. Podstupovali sme pomalú smrť vyhladovaním. Celkový prídel jedla pre celú našu domácnosť by sotva vyživil jedného dospelého človeka.

Samuel vravel, že pri maminej podvýžive bolo úspešné tehotenstvo skutočným zázrakom a potvrdením, že Boh nás chcel požehnať týmto dieťaťom. Eleonóru som zbožňoval, ale jej prítomnosť vo mne vyvolávala rozpor. Dojčenie vysávalo z mamy život, navyše bolo čoraz zjavnejšie, že sa jej netvorí dostatok mlieka, aby Eleonóru uživila. Od príchodu na svet pred šiestimi týždňami bola sestrička ustavične nespokojná, ale postrehol som, že chvíle, keď bola ticho a nehýbala sa, sa desivo predlžovali.

Vravel som si, že je to preto, lebo Eleonóra je už staršia, a ako bábätká rastú, postupne sa naučia byť ticho. Hlboko vnútri som však vedel, že sa balamutím. Ten zázračný kúsok chleba nám pravdepodobne priniesol nejaký čas navyše, ale nešťastie nám už postávalo predo dvermi. Pri predstave, že Dawidek bude musieť naložiť Eleonórino drobné telo na voz, som túžil zničiť celý svet.

Našu situáciu som nijako nedokázal zmeniť. Mohol som len dennodenne zápasiť o trochu jedla a nejaký čas navyše.

„Dnes som jednej žene vytrhol pokazený zub,“ oznámil nám Samuel, keď mama začala uštipkávať z chleba. „Vraj nás všetkých premiestnia na východ, a to už čoskoro.“

„Na východ?“ zopakovala mama a zamračila sa. „Čo je na východe?“

„Pracovný tábor. V Treblinke, pri lese. Nemci tam vraj postavili veľké fabriky, kde budeme všetci pracovať a vyrábať pre nich, nielen hŕstka nás, čo máme pracovné povolenie.“

Čakal som. Vedel som, čo bude nasledovať. Vždy sa niečo šírilo a Samuel sa ku klebetám dostal ako prvý. Tak